

Мр Дејан Милорадов  
Др Имре Кризманић

## ДЕФИНИСАЊЕ БИОНИМА У РЕЧНИЦИМА СРПСКОГА ЈЕЗИКА\*

У раду се посматрају имена гљива, биљака и животиња, тзв. бионими, у трима нашим највећим речницима, и то искључиво ако се односе на оно што се у класификацији живих бића налази изнад категорије која означава род или врсту (породица, ред, класа итд.). Значења и облици ових лексема лексикографски нису уједначено представљени, постоје извесне разлике не само међу речницима него чак и у оквиру једног речника. Требало би да се сви бионими у речницима дају у јединском облику и да се у значењу не наводе научни називи породица, редова, класа итд. (осим врста и родова).

*Кључне речи:* бионим, речник, систематика, множина, значење, лексема.

Под појмом *бионими*<sup>1</sup> овде подразумевамо биолошке термине који обухватају имена гљива – *микониме*, имена биљака – *фийониме* и имена животиња – *зоониме*, тј. лексеме које припадају неколиким посебним лексичко-семантичким скупинама. У досадашњој српској лексикографској пракси техничка скраћеница свих ботаничких термина била је *бой.*, зоолошких термина *зоол.*, док су се миколошки термини подводили под ботанику, те тако носили исту ознаку као и ботанички. Овакав лексикографски поступак настао је под утицајем традиционалног схватања ботанике, по којем су сва жива бића која нису животиње предмет изучавања ботанике. У савременој биологији првобитно су се од ботанике одвојили микробиологија и мико-

---

\* Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта Одељења за књижевност и језик Матице српске *Вишејомни речник српскога језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

<sup>1</sup> Иако термин *бионим* није непознат у науци о језику, ми смо га за ову прилику створили по угледу на стручне називе *ихијоним*, *бајрагоним*, *херијоним*, *орнијоним*, *џерионим*, *зооним*, *фийоним*, *анђројоним* итд.

логија (наука о гљивама), па би тако и савремена лексикографија требало да уважава овакво устројство. Колико је нама познато, од наших речника једино *Речник САНУ* (и то од XVII тома из 2006. године; скраћено РСАНУ) и *Речник српских љовора Војводине* (РСГВ) поштују биолошку таксономију и систематику, односно праве јасну разлику између биљака и гљива, па тако ови потоњи у тим речницима носе ознаку *мик*.

У српској науци о језику није посвећена довољна пажња анализи лексикографског приступа бионимима. Један рад Ивана Клајна занима се речничком обрадом лексема из сличних, засебних семантичких система (Клајн 2002). Он их назива серијским одредницама, према америчком лексикографу Сиднију Ландауу.<sup>2</sup> Општи је закључак да се овим одредницама „у нашој лексикографији до сада мало или нимало није водило рачуна” (Клајн 2002: 81), да би требало да се ускладе њихове дефиниције и избегне њихово намерно варирање. У својој обимној студији Даринка Гортан Премк констатује да је у европским језицима „могућност преноса имена хиперонима на хипоним [...] широко искоришћена у зоолошкој и ботаничкој класификацији и таксономији” (Гортан-Премк 1997: 83), односно да лексеме као што су *јолуб*, *јрјеч*, *мачка*, *кокош*, *каранфил* и *љубичица* могу означавати и општи назив за цео род, породицу или ред и појединачан назив за одређену врсту. Овим је практично описано стање не само у језику него и у речничким приручницима, без потребе коментарисања њихове лексикографске обраде. На другом месту иста ауторка каже да су у српској лексикографској пракси зооними дефинисани двојачко: негде је прво идентификован природни појам, а затим термилошки, односно договорени; поједине одреднице имају обрнут редослед дефиниција. Термилошка дефиниција не би требало да буде дата као основно значење: „Прво је решење свакако исправније. У њему се полази од природне јединице лексичког система и иде се ка договореној, термилошкој” (Гортан-Премк 2014: 136). Знатно више пажње овим проблемима посветио је Слободан Новокмет у својој исцрпној студији о називима животиња у српском језику. На једном месту аутор помиње руског лингвисту Исаченка, који каже да су дефиниције животиња у руским речницима лингвистички небитне, јер се темеље на научном знању које није доступно свакоме. Оне треба да обухвате народно знање о датој животињи које је у свести човека присутно веома дуго, на основу искуства из његове културе. Наводећи ова размишљања руског лингвисте, С. Новокмет закључује:

Међутим, сматрамо да лексикографи у речничким дефиницијама, пре свега у једнојезичким дескриптивним речницима, треба да нађу правилан однос између лингвистички релевантних информација које се темеље на колективном искуству и народном знању (и формирају коно-

<sup>2</sup> Овде се И. Клајн, као и С. Ландау (LANDAU 1989), бави ограниченим лексикографско-семантичким системима, чији је „број чланова скупа познат” и који „несумњиво чине затворен систем”: имена слова у енглеском и грчком алфabetу, музичке ноте и инструменти, бројеви, дани у недељи, боје итд., али нема помена о бионимима.

тативну евалуацију појма у одређеној култури) и научно-терминолошких информација које могу бити од користи различитим стручњацима и научним проучаваоцима (Новокмет 2020: 295).

Ми ћемо у нашем раду међусобно упоредити у трима речницима биониме који у српском језику означавају породице, редове, класе, разреде итд. (дакле не и појединачне врсте или родове, односно све оно што се у хијерархијској класификацији организама налази изнад систематске категорије која означава род или врсту), утврдићемо у ком се облику они налазе у глави одреднице – да ли у једнини или у множини<sup>3</sup> (питање је да ли је лексикографски исправно наводити овакве речи у множини) и установићемо тачност и структуру значења. Одабрали смо по неколико илустративних назива живих бића<sup>4</sup> из различитих таксономских (систематских) категорија. Њихове лексикографске карактеристике, недостаци и техничка решења могли би се мање-више сврстати под заједнички именитељ за обраду свих бионима у посматраним лексикографским приручницима. Речници који су обухваћени овим истраживањем јесу Академијин *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* (РСАНУ), *Речник српскохрватској књижевној језика* Матице српске (РМС – тзв. шестотомник) и *Речник српској језика* Матице српске (РСЈ – тзв. једнотомник).

Упутно је погледати у предговору ових речника да ли се на посебан начин обрађују бионими, да ли облик појединих именица (једнина или множина) утиче на раздвојеност семантичког садржаја, који је облик именице уобичајен у глави одреднице, као и то којем значењу се даје предност приликом њиховог нијансирања. У *Напоменама о обради тјекста Речника* (РСАНУ – прим. аут.) нема помена о овим проблемима, осим о последњем: „Приликом набрајања значења трудили смо се да она иду логичким редом, почињући од оног које је данас најобичније и најраспрострањеније јер ово није етимолошки речник, већ речник савременог језика. Ипак, ако је значење које је најближе етимолошком још у широкој употреби, давали смо га на првом месту” (РСАНУ 1959: XXX). У *Предговору* РМС налазимо занимљиво упутство за обраду назива животиња и биљака: „Имена народа и називи животињских и биљних врста давани су у множини, а ном. и ген. једнине стављан је обично у заграду” (РМС 1967: 11). У вези с овим Далибор Брозовић, хрватски лингвиста, у својој оцени првих двају томова РМС, коју је доставио Матици хрватској, каже:

<sup>3</sup> Научни називи виших таксономских категорија дају се, по правилу, у множини јер обухватају већи број нижих категорија. На пример, класа *Aves* (птице) обједињује око 10 000 врста које су сврстане у преко 220 породица.

<sup>4</sup> „Наравно, концептуализација, категоризација и таксономија живог света није универзална. Она је пре арална, дијалекатска и одређена је условима живота, заједничким искуством, културом, традицијом, географским приликама и сл. неке језичке заједнице. Знање и значење садржано у таксемама психокултурна су а не биолошка чињеница” (Суботић 1999: 104).

Велика је неспретност пропозиција 'Имена народа и називи животињских и биљних врста давани су у множини, а ном. и ген. једине стављан је обично у заграду'. У првом реду, 'обично' је категорија која је у лексикографији веома незгодна, тражи се на име или 'увијек' или 'никад' или точно 'тада и тада', сасвим одређено, описујемо ли који поступак. Друго, тешко је побркан лексички и термилошки вид питања. Пас је у једном смислу само ријеч, у другом је ријеч и термин (дакле и лексиколошки и граматички ријеч), у трећем и четвртом само термин (тј. граматички јест ријеч, али није више лексикографски). Први је смисао јасан, то је, рецимо, сусједов Шарко, у другом се смислу ради о псу у опозицији према вуку или лисици, у трећем смислу и они су пси, у четвртом су и куне пси, или су то чак и медвједи. Натукнице треба да буду једне у једини, друге у множини, све треба да буде обрађено по строгим правилима, која морају бити јасно изложена у пропозицијама. Није ми познато да ли је уредништво тражило или у којој је мјери можда тражило помоћ разних специјалиста за поједине струке, али модеран је лексикографски потхват незамишљив без такве помоћи, особито кад се ради о рјечнику којег стандардног језика. Иначе се читалац доводи у блудњу, ако нпр. познајем биологију, онда ћу установити погрешку кад се о кукцождерцима (кукцоједи, кукцојеци, бубоједи, бубојеци) говори час као о реду, час као о роду сисаваца (исправно је, наравно, оно прво!), али тко зна какве ћу криве податке добити нпр. у техничким дисциплинама, а да тога уопће и не опазим" (Брозовић).

Једино се једнотомник (РСЈ) одређује према облику именице у глави одреднице: „Тако се прво наводи реч као одредница која се дефинише, и то у свом основном облику: номинативу једине код именских речи" (РСЈ 2007: 8), те даље напомиње да ознака *мн.* стоји једино уз именице које припадају категорији *йлуралија йанийум*.

За разлику од фитонима и зоонима, одабир *миконима* које смо могли посматрати веома је сужен. У речницима (а и у језику уопште) постоји веома мали број (за разлику од биљака и животиња) миколошких назива родова, редова, породица итд. Издвајамо *сйайчаре* мн. (јд. стапчара) 'разред виших гљива, са многобројним врстама, које се одликују нарочитим органом за носење спора *Basidiomycetes*' (РМС), затим *мјешинарка* в. *мешинара* (РСАНУ)<sup>5</sup> – под *мешинара/мјешинара* стоји 'у мн.: разред гљива *Ascomycetes* које стварају споре у мешиницама, аскусима; у јд.: таква гљива' (РСАНУ). РМС даје *мешинаре/мјешинаре* мн. 'врста гљива *Ascomycetes*', док РСЈ не бележи *сйайчаре*, али зато има *мешинара/мјешинара* 'у мн: разред, класа гљива *Ascomycetes* у мешиницама (у јд.: таква гљива)'. Општи назив *љива* у РСАНУ

<sup>5</sup> У РМС под одредницом *сйайчаре* налази се пример из *Бојанике за више разреде средњих школа* Стјепана Урбана и Радована Домца (Загреб 1955) – *Разликујемо двије скуйине виших љива: мјешинарке ... и сйайчаре*. Занимљиво је да РМС не бележи лексему *мјешинарке*, вероватно зато што није потврђен екавски облик *мешинарке*. РСАНУ није још обрадио *сйайчаре*, али ипак бележи само јекавски облик у једини *мјешинарка*, који упућује на екавски *мешинара*.

овако је дефинисан: ‘(обично мн.) општи назив за ниже, бесхлорофилне биљке *Fungi*, које саме не стварају органске материје него се хране сапрофитски или паразитски’, док РМС има множински облик *љиве* ‘ниске биљке без правих биљних органа и без хлорофила, печурке *Fungi*’; у РСЈ пак *љива* ‘у мн.: ниже талусне бесхлорофилне биљке са стабљиком и проширеним горњим делом, клобуком *Fungi*, које саме не стварају органске материје него се хране као сапрофити или паразитски (у јд.: таква биљка)’. Овде уочавамо неколико недоследности. Прво, РМС даје множинске облике миконима у глави одреднице, код *сїайчаре* у загради постоји податак о лику у једнини, док код *мещинаре/мјещинаре* те информације нема, такође ни код општег назива *љиве*. РСАНУ и РСЈ дају другачије решење: глава одреднице наводи се у једнини, док су раздвојена значења лексеме прво у множини а после у једнини.<sup>6</sup> РСАНУ не примењује овај принцип доследно, јер за општи миконим *љива* не постоји значење у једнини. Друго – тиче се самог значења – РМС за *мещинаре/мјещинаре* каже да су врста гљива, иако се ради о називу разреда, не врсте, док РСЈ за исти појам у једнини *мещинара/мјещинара* дефинише као ‘разред, класа гљива *Ascomycetes*’, што је данас потпуно измењено и овакав назив се за ову категорију не употребљава. Сва три речника општи миконим *љива* називају биљком, што је сагласно номенклатури у годинама када су објављени 3. том РСАНУ и 1. том РМС. До тог периода гљиве су сврставане у тзв. ниже биљке, све до краја 60-их година прошлог века. Царство гљива, међутим, стоји засебно у односу на биљке. Ово напомињемо зато што је неопходно у будућим речницима (или издањима)<sup>7</sup> исправити овај податак, како је требало учинити и када је прављен РСЈ – скоро четрдесет година након научног издвајања микологије из ботанике. Корекција у биолошкој науци је извршена јер се утврдило да су гљиве значајно различити организми од биљака (али и од животиња) и да се никако не могу доводити у сродничку везу са њима. Стога наводимо основне разлике између биљака и гљива, које су довеле до сврставања гљива прво у потпуно ново царство, а потом у домен *еукарија*. Царство биљака обухвата једноћелијске или вишећелијске аутотрофне организме чије ћелије обавија ћелијски зид (Татић–Блечић 2002). Оне поседују пластиде где се врши фотосинтеза, којом настаје органска материја и кисеоник. Размножавају се вегетативно, путем спора и полно. Царство гљива представљају једно- или вишећелијски хетеротрофни организми чије ћелије у ћелијском зиду поседују хитин, размножавају се спорама или полно и поседују плоносна тела (Субаков Симић и др. 2008). Поред тога, треба напоменути да у речницима постоје и непрецизности које нису у вези са систематиком гљива. У оквиру овог царства налазе се печурке

<sup>6</sup> У РСАНУ то је учињено интерпункцијским знаком тачка са запетом (;), а у РСЈ значење у једнини дато је у загради.

<sup>7</sup> Јелена Јанковић пише да је иста пракса дефинисања назива *љива* као биљке (РСАНУ, РМС, РСЈ), најалост, присутна и у новијим лексикографским изворима (Јанковић 2021: 1100–1101).

као посебна група (спадају у раздео *Basidiomycota*). Оне имају плодносно тело у облику дршке и шеширића. РСЈ гљивом сматра само јединке са стабљиком (дршка) и клобуком (шеширић), што је такође нетачно јер у гљиве спадају и квасци, и плесан, и печурке, и лишајеви. Неопходно је овде истаћи и појединости из Матичиног шестотомника које се тичу противречности у дефиницији – ‘ниске биљке без правих биљних органа’. Не могу постојати биљке без *биљних* органа. Ово би исто било као кад бисмо рекли *човек без људских органа*.

Што се *фитонимâ* тиче, ниједан речник не издаваја као посебан семантички садржај породицу букви *Fagaceae* (овде спада и род храстова *Quercus*), већ назив *буква* дефинишу само као врста *Fagus sylvatica*. Породица *Malvaceae*<sup>8</sup> назива се у ботаници слезови/слезови, РМС под одредницом *слез/слез* у једнини даје две нијансе значења: а. ‘назив биљке из родова *Althaea* и *Malva* са много подврста који се употребљавају у лекарству’; б. мн. ‘општи назив за породицу у коју спадају те биљке *Malvaceae*’. РСЈ даје готово исто решење с истим значењем, с тим што постоји мала нијанса у значењу под а: уместо ‘назив биљке’ стоји ‘назив за разне биљке ... из ф. *Malvaceae*’. С обзиром на то да фитоним *слез/слез* (дат у једнини) представља општи назив за врсте из родова *Althaea* и *Malva*<sup>9</sup> и да ти родови припадају породици *Malvaceae*, није потребно значењски посебно одвајати нити једнински облик који означава општи назив ових родова нити множински облик који се односи на целу породицу.

Прво значење фитонима *ружа* у РМС има три подзначања: а. ‘украсна баштенска, култивисана или шумска трновита биљка из пор. *ружа* с мирисним цветовима разне боје *Rosa*’; б. ‘врста винове лозе’; в. мн ‘биљна породица двосупница, дикотиледона којој припадају дрвета, грмови и зељасте биљке с наизменично поређаним непарно перастим листовима *Rosaceae*’. У РСЈ налазимо слично стање, без другог нијансирања значења: а. ‘украсна баштенска, култивисана или шумска трновита биљка *Rosa* са мирисним цветовима разних боја’; б. мн. ‘ф. двосупница, дикотиледона којој припадају дрвеће, грмови и зељасте биљке с наизменично пореданим непарно перастим листовима, двополним цветовима са по пет правилно распоређених латица’. Оба речника не помињу да је *Rosa* род (као под *слез/слез*) и дају основно значење лексеме као да је у питању појединачна биљка, одређена врста а не читав род,<sup>10</sup> док РСЈ уводи скраћеницу ф. за фамилију, напуштајући одличан термин *йородица*.<sup>11</sup> У овом значењу сувишно је истицати општепознату чињеницу. Придеви *култивисан* и *баштенски* суштински јесу синоними и

<sup>8</sup> Обухвата 244 рода са 4225 познатих врста. Ту припадају, на пример, све врсте липа, слезова, род хибискуса итд.

<sup>9</sup> Бели слез припада роду *Althaea*, а црни роду *Malva*.

<sup>10</sup> Значење би требало да гласи: назив за украсне баштенске, култивисане или шумске трновите биљке [...] из рода *Rosa*.

<sup>11</sup> Није то једино добро решење које, у овом случају, РСЈ напушта. Приметили смо и *дрвеће* уместо *дрвеша*, *йореган* уместо *йоређан*.

односе се на биљке које контролише човек. Најчешће се везују за тзв. укра-  
сне биљке, иако оне претежно (али не увек) могу бити и „некултивисане”  
односно „дивље”<sup>12</sup> (врста, подврста, таксон,<sup>13</sup> варијетет, форма итд.). Ако  
се дивља али „украсна” (лепа) врста пренесе у простор настао људском ру-  
ком (башта, врт, двориште, балкон, тераса и сл.), онда се може сматрати  
„култивисаном”.

За фитоним **љубица** (на који се упућује лексема *љубичица*) начин обраде  
у РМС сличан је као и за *ружу*. Прва нијанса значења дефинише овај назив као  
посебну врсту ‘биљка с љубичастим цветом пријатна мириса *Viola odorata*’,  
док се друга односи на породицу: мн ‘породица истоимених биљака *Viola-*  
*seae*’. У РСАНУ значења су дата под фитонимом *љубичица* (*љубица* се овде  
упућује): а. ‘вишегодишња мала зељаста баштенска и шумска биљка *Viola* из  
ф. *Violaceae* са око 800 врста чији су цветови обично љубичасте боје и врло  
пријатно миришу’; б. ‘врста ове биљке *Viola odorata*’. Поправљену прву  
дефиницију читамо у РСЈ под ботаничким термином *љубичица* (овде се та-  
кође упућује *љубица*): а. ‘у мн.: породица вишегодишњих малих зељастих  
шумских и баштенских биљака *Viola* из ф. *Violaceae*, са око 800 врста, чији су  
цветови обично љубичасте боје и пријатног, угодног мириса (у јд.: биљка  
из ове породице)’; б. ‘врста љубичице (а)<sup>14</sup> *Viola odorata*’. Прво, у РСЈ је учи-  
њен пропуст док је исправљано значење из РСАНУ. У овом случају није  
направљена разлика између систематских категорија рода и породице, док  
се у биолошкој класификацији прави забуна јер се категорија породице  
подређује категорији фамилије.<sup>15</sup> Научни назив *Viola* не означава породицу  
него род, док су породица и фамилија синоними, мада се чешће у биологи-  
ји употребљава српски термин *породица*, латински се задржава за научну  
номенклатуру. Препоручујемо да се одредница обради овако: ‘назив за род  
вишегодишњих [...] биљака *Viola* из породице *Violaceae*’.<sup>16</sup> Значење које  
даје РСАНУ такође је недовољно јасно јер се целим родом (као за ружу у РМС  
и РСЈ) обухвата шумска и баштенска јединка биљке; такво значење требало  
би да се односи на појединачну врсту. Друго, ни хијерархија значења није  
ваљано устројена. У искуству говорног представника српског језика свакако  
прво место заузима биљка – конкретна врста *Viola odorata*, док се друго

<sup>12</sup> У РМС у првој нијанси значења придев *шумски*, који се односи на ову биљку, ве-  
роватно означава дивљу ружу.

<sup>13</sup> Сам појам *таксон* означава групу организама довољно особених да могу бити фор-  
мално постављени у одређену категорију хијерархијске класификације, односно групу ствар-  
них организама препознатљивих као формалне јединице било ког нивоа организације.

<sup>14</sup> Морамо признати да је овде веома магловита сврха упућивања на значење под *a*,  
ако смо уопште добро протумачили слово *a* у загради.

<sup>15</sup> Биолошка класификација познаје осам нивоа таксономских рангова: *врста*, *род*,  
*породица*, *ред*, *класа* (*разред*), *колело* (*раздео* у ботаници односно *шиш* или *коло* у зоологији),  
*царство* и *домен*.

<sup>16</sup> Потпуно је сувишно уводити термин *фамилија* у речник, те је стога и непотребна  
скраћеница коју РСЈ употребљава како би означио фамилију, тј. породицу: *ф*.

значење (иако надређено: хипероним) са својих 800 врста (од којих огромна већина не расте у Србији), родом и породицом односи на „апстракцију” фитонима, семема о којој читалац речника и говорник српског језика готово да нема спознаје. Овде РСАНУ одступа од логичког реда набрајања значења, на који се позива у *Најименама о обради њексџа*: није дато значење које је најобичније и најраспрострањеније, како је и предвиђено. Када се сагледа и прво и друго, јасно је да је РСМ дао најбоље решење значења овог фитонима, мада је ипак упутније дати предност лексеми *љубичица*.

Од *енџонима* (имена инсеката) посматрали смо лексему *обаг*. РСАНУ пружа само једно зоолошко значење ‘у мн.: породица инсеката двокрилаца *Tabanidae*, сличних великим мувама, чије женке нападају стоку, ређе људе, сишући им крв помоћу кратке рилице (у јд.: инсект из те породице)’. Друга два речника, као и другде, доносе две нијансе у значењу, које се посве подударaju: а. ‘инсекат, кукац<sup>17</sup> двокрилац из пор. *Tabanidae* који напада говеда и коње (каткад и човека) сишући им крв’; б. мн ‘систематски назив за породицу *Tabanidae*’ (РСМ). Приметно је овде да се, за разлику од дефинисања породица код гљива и биљака, при пут уводи термин *сисџемајски назив*, за разлику од претходних миконима и фитонима, код којих је употребљен термин *оџиџи назив* или само се каже породица. Именица *обаг* је стари српски назив за ову породицу, који је и биолошка струка усвојила и прихватила, док се термин *сисџемајски назив* у зоологији искључиво односи – у овом случају – на породицу *Tabanidae* (дакле не на српски бионим). Веома је битно да се речници тачно и прецизно служе терминима које преузимају из одговарајућих наука.

Када је већ реч о инсектима, требало би погледати каква је ситуација и са хиперонимом *инсекџи*. У РСАНУ он је дат као *инсек(а)џи* са значењем ‘назив за најмнобројнију и најразноврснију класу животиња из кола зглав-кара *Arthropoda*, чије је тело састављено из три јасно одељена дела: главе, груди и трбуха, кукац’. РСМ даје ову лексему у множини *инсекџи*:<sup>18</sup> ‘разред врло распрострањених ситнијих животиња из кола чланконожаца (зглав-кара), кукци *Insecta*’, док се РСЈ опредељује за једински облик *инсекџи* (*инсекаџи*) без указивања на множину: ‘мнобројна и разноврсна класа животиња из кола зглавкара *Arthropoda*, чије је тело састављено из три одељена дела: главе, груди и трбуха, кукац’. (Треба поменути да је лексема *зглавкар* у РСЈ обрађена у једнини с коментаром у загради: обично у мн.) РСМ једини даје бионим *инсекџи* у множини, дајући у оквиру значења и научни назив разреда (класе) *Insecta*, док РСАНУ и РСЈ не наводе ово научно име, иако говоре о разреду, али непотребно истичу коло *Arthropoda*.<sup>19</sup> У овом случа-

<sup>17</sup> РСЈ је у значењу избацио термин *кукац* иако у свом инвентару има ову одредницу, а *инсекаџи* је дао као *инсекџи*.

<sup>18</sup> Да не би било забуне, у загради су представљена и два јединска лика: *инсекџи* и *инсекаџи*.

<sup>19</sup> Вероватно је лексикографски неоправдано ширити значење лексеме *инсекџи* и на виши ниво таксона, будући да колу зглавкара припадају и пауци (*Arachnida*), стоноге (*Chilopoda*),

ју уочава се недостатак податка о множинском облику лексеме *инсект̄и* (РСЈ), будући да је научно име *Arthropoda* у оквиру значења дато у множини, те тако постоји неусаглашеност између главе одреднице – која је у једнини: *инсект̄и* (*инсект̄и*) – и значења: ‘многобројна и разноврсна класа’.

Занимљива је и обрада зоонима *лейт̄иур*. РСАНУ дефинише ову реч у оквиру једног зоолошког значења ‘инсекат из реда *Lepidoptera* са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда *Lepidoptera*, који обухвата велики број врста)’. РМС ово значење рашчлањује на начин који је већ раније представљен: а. ‘инсекат, кукац са два пара сразмерно великих крила које не склапа уз тело, покривених ситним, често разнобојним љускама’; б. мн. ‘ред инсеката, кукаца у који спадају такве животиње, љускокрилци *Lepidoptera*’. РСЈ такође даје обједињено значење ‘у мн.: инсекти реда *Lepidoptera* (са великим бројем врста), који имају два пара крила и усни орган најчешће продужен у сисалку којом црпу сок из цвета (у јд.: инсект из тог рода)’. Ако узмемо на страну то што речници неједначено приказују значења, као и неусклађеност око хијерархије облика (у РСАНУ и РМС предност дата лику у једнини, у РСЈ лику у множини), овде треба указати на неусаглашеност у навођењу систематских категорија у РСЈ, где се на првом месту помиње ред, а на другом род – требало је ‘у јд.: инсект из тог реда’.

Анализа *ихтионима* (имена риба) у поменутих изворима такође указује на одређен број нејасноћа, и то у само двама речницима. За пример је узета одредница *сом*, где се уочава неједначеност обраде бионима. У првом случају значење ихтионима *сом* односи се само на једну врсту: ‘велика слатководна риба глатке љигаве коже, широке спљоштене главе с дугим брцима *Silurus glanis*’ (РМС). Занимљиво је да се овде уопште не помиње цела породица сомова *Siluridae* (која има преко 10 родова) нити ред сомова *Siluriformes*. Други речник пак даје недовољно добро дефинисане одреднице: 1. ‘врста слатководне рибе *Silurus glanis*’; 2. ‘у мн.: породица слатководних риба *Siluridae*’ (РСЈ). У овом случају могуће је да се десила техничка грешка, пошто је следеће значење такође дато под 2, уместо да су, као и досад у истим ситуацијама, прве две дефиниције обједињене. На обама местима у овом случају не појављује се техничка скраћеница односно квалификатор *зоол*.

У РСАНУ ихтионим *јџуља* приказан је на специфичан начин: ‘риба змијоликог облика *Anguilla anguilla*, *A. vulgaris* из ф. *Anguillidae* која живи у слатким водама, а мрести се у близини Мексиканског залива, угор’. Прво, овде се (по опису) дају два научна назива врсте у оквиру истог значења, без објашњења о томе да су *Anguilla anguilla* и *Anguilla vulgaris* заправо синоними. Податак о месту мрешћења за неку врсту рибе као и то који се научни синоним за њу употребљава можда је сувишан у речничкој дефиницији.

---

ракови (*Crustacea*) итд. и да се ни код осталих назива класа животиња у речницима не помиње ком колу оне припадају.

Наведен је и други назив ове врсте – *уџор*, који се пак односи на морску врсту *Conger conger*, која припада породици угора *Congeridae*. Друго, у РСАНУ не помиње се уопште назив за породицу јегуља *Anguillidae* у множини, тек само да дата врста припада тој породици. Треће, у РСАНУ је непрецизна употреба термина *џорогуца* и *фамилија*, што се може приметити и у РСЈ, о чему је већ било речи. РМС доноси мање сложено значење јегуље: ‘речна и морска риба која има тело слично змији, угор *Anguilla vulgaris*’, док РСЈ даје потпуно исто значење као и РСАНУ, с малом разликом (‘змијолика риба [...] из пор. *Anguillidae*’).<sup>20</sup> Дакле сва три речника значењски и облички не обраћају пажњу на постојање породице јегуља.

Ихтионим *џрџеч* обрађен је пак и у множини, али без указивања на такав облик речи: а. ‘слатководна риба дугачка до 40 см *Perca fluviatilis* из ф. *Percidae*, са коштаном скелетом и чврстим бодљама на предњем делу леђног пераја’; б. ‘општи назив за рибе из ф. *Percidae*’ (РСАНУ). На другој страни, међутим, не помиње се припадност општег назива некаквој породици:<sup>21</sup> ‘врста ситније речне рибе са jakim бодљама *Perca fluviatilis*’ (РМС). Једино РСЈ доноси очекивано нијансирање уз адекватну ознаку облика: а. ‘слатководна риба коштуњача златнозеленкасте боје са 5–10 попречних црних пруга *Perca fluviatilis* из пор. *Percidae*, са чврстим бодљама на леђном перају’; б. ‘у мн.: породица риба *Percidae* (у јд.: риба из те породице)’.

Што се *бајрахономâ* (имена водоземаца) и *херџејџонимâ* (имена гмизаваца) тиче, посматрали смо два општа назива за водоземце (*жаба* и *мрмољак*) и два за гмизавце (*џушџер* и *смук*). РСАНУ за *жабу* даје само једно батраолошко значење без указивања на множински лик: ‘безрепи водоземац из реда *Anura*, са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву’. Овде треба истаћи проблем у погрешном опису грађе тела (морфолошких структура). Овако дефинисан опис може указати на то да безрепи водоземци имају само задње „ноге”.<sup>22</sup> Жабе имају развијене и предње и задње „ноге”, само што су код већине (не и код свих) задње веће, односно дуже. У РМС већ наилазимо на предвајање основног значења: а. ‘безрепи водоземац из истоимене породице, са дугачким задњим ногама прилагођеним за скакање’; б. мн. ‘систематски назив за ову врсту водоземаца *Ranidae*’. Овде је пожељно разрешити неке нејасноће: безрепи водоземци су ред а не породица, док је *Ranidae* име породице а не врсте. Слично је – суштински готово исто – и у РСЈ, уз неке ситније нијансе и један крупнији додатак: а. ‘безрепи водоземац хрпаве коже и дугих задњих ногу, из истоимене породице, из реда *Anura*’; б. мн. ‘систематски назив за ове водоземце *Ranidae*’. Симптоматичне су грешке које проистичу из погрешне интерпре-

<sup>20</sup> Уместо *Мексикански залив* стоји *Мексички залив*.

<sup>21</sup> Породици гргеча *Percidae*, између осталог, припадају смуђ *Sander lucioperca* и ба-лавац *Gymnocephalus cernuus*.

<sup>22</sup> У зоологији ови делови тела називају се *екстремитетима* (предњи и задњи). Постоје ларвени облици жаба који имају само задње екстремитете.

тације основних морфолошких или анатомских особина описаних биолошких форми. Жабља кожа је слузава и самим тим клизава, тако да никако не може бити хрпава (храпавост је одлика сувих површина, што кожа жабе свакако није). Као и код ентонима *обог* – овде се такође јављају придев *сисџематџски* као обележје хиперонима и ознака за множински лик лексема. Остаје нејасно, међутим, на коју породицу се односи прво значење, будући да се у РМС не помиње научни назив. Овако како је срочено, закључујемо да се термин *џорогуџа* односи на безрепе водоземце (*Ranidae*), који пак припадају реду (не породици) *Anura*, како је и дато у РСАНУ. Дакле РСЈ махинално препишује грешку из РМС, коригујући само недостатке стилског карактера, те додаје назив реда, али и даље помиње породицу. Оваквим приступом непрецизност из РСАНУ није исправљена, већ је само проширена. У оквиру реда жабâ (*Anura*) разликује се већи број породица (нпр. *Ranidae*, *Bufo*, *Hylidae* итд.), и у том смислу јасно је да ни значење под б. у оба потоња речника није добро, јер је *жаба* заједнички назив за ред безрепих водоземаца (*Anura*). Ове животиње живе и у води и на копну, имају добро развијене екстремитете, а одрасле јединке немају реп. За размножавање им је неопходна вода или влажна средина. Њихова ларва је пуноглавац.

За батрахоном *мрмољак* налазимо различита лексикографска решења. У РСАНУ у оквиру првог зоолошког значења (под а)<sup>23</sup> даје се обједињена (помало сложена) дефиниција: ‘у мн.: слатководни репати водоземци рода *Triturus* (*Triton*, *Molge*) из пор. *Salamandridae*, дугуљастог тела и кратких, слабих ногу, тритони (у јд.: водоземац из тог рода); врста тог рода *Triturus vulgaris*, мали (обични) мрмољак’. С друге стране, у РМС налазимо само значење поменуте врсте, додуше са старим научним називом: ‘репати водоземац који живи по слатким водама, водењак *Triton vulgaris*’.<sup>24</sup> РСЈ нуди треће решење: а. ‘у мн.: слатководни репати водоземци рода *Triturus* из пор. *Salamandridae*, тритони (у јд.: водоземац из тог рода)’; б. ‘врста мрмољка (а)<sup>25</sup> *Triturus vulgaris*, мали, обични мрмољак’. На овом месту треба нагласити да мрмољци у савременој зоологији још увек нису у потпуности дефинисани на нивоу родова и да наша фауна познаје три рода: *Lissotriton*, *Ichthyosaura* и *Triturus*. Посматрана грађа показује да наши речници третирају само један род, без обзира на старину лексикографског дела. Значење батрахонома *мрмољак* требало је можда да укаже само на породицу којој ови родови припадају – *Salamandridae*, а не и на род *Triturus/Triton/Molge* (синоними). *Батџрахолошко-херџеџолошки речник срџскоџа језика* бележи овај батрахоном у значењу 1. ‘*Lissotriton vulgaris*’ и 2. ‘*Triturus*, *T. vulgaris*’. У *Документџационом*

<sup>23</sup> За остале нијансе дају се значења [sic!] б. младе жабе (пуноглавца), в. једног инсекта (ровац) и г. једног сисара (мрмот). Свакако је лексема *мрмољак* морала имати своју засебну зоолошку полисемантичку структуру.

<sup>24</sup> Занимљиво је да се у оквиру значења под 2 овде даје дефиниција младе жабе (пуноглавца).

<sup>25</sup> Овде се опет непотребно указује на значење под а.

*реписиру* овог речника видимо да сва три значења (за две врсте и један род) имају доста потврда у литератури, али наша три речника (РСАНУ, РМС и РСЈ) ипак издвајају само једну врсту (*Triturus vulgaris* / *Triton vulgaris* = *Lissotriton vulgaris*, тзв. мали мрмољак) као значење речи *мрмољак*. Неуједначено је, такође, обрађена ова одредница, будући да један речник не бележи могућност постојања лексеме *мрмољак* у множини и њене хиперонимске улоге, а два то чине, али с различитим техничким решењем. Непотребно је такође истицати да се ради о „слатководним” животињама: ниједан водоземац (ни репати, ни безрепи, ни безноги) *не живи* у сланој води, сви су слатководни.

Посебан пример јесте начин обраде лексеме *џушџер*. РСАНУ у оквиру првог значења бележи чак четири зоолошка подзначања, с тим што се прва три односе на херпетологију, а последњи на ихтиологију:<sup>26</sup> а. ‘назив за разне врсте рода гмизаваца *Lacerta* из ф. *Lacertidae*, дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице’; б. ‘општи назив за ф. *Lacertidae* и подред гмизаваца *Sauria* у које спада тај род’; в. покр. ‘в. зелембаћ *Lacerta viridis*’. РМС даје значења мањег обима: а. ‘врста гмизавца *Lacerta*’; б. ‘ред таквих гмизаваца’, док РСЈ једини обједињује значења: ‘у мн.: подред гмизаваца *Sauria*, *Lacertilia*, дугуљастог ваљкастог тела покривеног ситним љускама и с два пара ногу; породица таквих гмизаваца *Lacertidae* и род *Lacerta* из те породице (у јд.: такав гмизавац)’. Остаје нејасно зашто је у РСАНУ подељено значење на назив за разне врсте рода *Lacerta* из породице *Lacertidae*, с једне стране, и на општи назив за породицу *Lacertidae*, с друге стране. Ове две нијансе значења могле су се објединити, суштински не постоји разлика између њих, а понајвише због тога што се називом *џушџер* не именују називи само из поменутог рода, већ и из рода *Podarcis*.<sup>27</sup> Још је нејасније зашто се издваја само једна врста (*Lacerta viridis*) у засебно значење, када се гуштером, рецимо, једнако често именује и врста *Podarcis muralis*.<sup>28</sup> РМС код прве нијансе значења говори о врсти а упућује на род (*Lacerta*), чиме су у исту раван стављене две категорије биолошке класификације. Друга нијанса значења коју РМС даје додатно усложњава обраду значења јер се не појашњава о ком реду је реч (није именован), нити се зна какви су то гмизавци (‘такви гмизавци’). Значења у РСЈ такође су нејасна

<sup>26</sup> Последњи овде нећемо посматрати.

<sup>27</sup> Као део сложеног назива лексема *џушџер* јавља се да значи и врсте из рода *Ablepharus*, *Algyroides*, *Darevskia*, *Dinarolacerta*, *Iberolacerta* итд., које све живе на простору које покрива српски језик.

<sup>28</sup> Из нашег искуства рада на *Байрахолошко-херцеголошком речнику српскога језика* и непосредног контакта с представницима српских дијалеката на терену уверили смо се да народ не разликује врсте гуштера и да јединке свих родова зове једноставно – *џушџер*. Од свих гуштера једино *Lacerta viridis* има посебно именовање – *зелембаћ*, и то једнако на целом српском етнојезичком и историјском штокавском простору. Искључиво у стручној биолошкој литератури налазимо сложене називе с лексемом *џушџер*, па тако имамо научне српске називе као што су, на пример, *сјейски џушџер*, *џумски џушџер*, *џлави џушџер*, *крајиконоћи џушџер* итд.

јер се може помислити да постоје два подреда, иако су то синоними (*Sauria*, *Lacertilia*). Остаје недоумица зашто се издваја само једна породица (*Lacertidae*) и један род (*Lacerta*).

Херпетоним *смук* у РМС носи следеће значење: ‘неотровна змија *Coluber flavescens* из пор. смукуља (*Colubrinae*), одозго црна, по трбуху жућкаста, великог тела, кравосица’, док РСЈ преноси ову дефиницију уз ситније исправке и скраћења: ‘неотровна змија *Coluber flovescens* из пор. смукуља (*Colubridae*)’. У првом случају наводи се назив потпородице *Colubrinae*, иако се говори о породици. Други речник исправља ову погрешку и даје добар назив породице – *Colubridae*, те избацује опис змије. Преузимањем дела овог значења појавила се грешка у називу врсте: није *flovescens* него *flavescens*. Дати назив врсте није пажљиво одабран. Ако је РМС почетком седамдесетих година XX века употребио стари назив врсте (*Coluber flavescens*, који се – иначе – веома ретко употребљавао у стручним радовима и књигама), питање је зашто РСЈ 2007. године<sup>29</sup> није размотрио савремену херпетолошку литературу док је преузимао овај назив. Да је то урађено, онда се не би у значењу за лексему *смук* појавио научни назив врсте који је одавно напуштен, већ једино могуће *Zamenis longissimus*. Упркос томе, предмет анализе овог рада нису називи врста, а разлог издвајања херпетонима *смук* јесте то што његово значењу у обама речницима упућује на породицу смукуља (*Colubridae*). Херпетоним *смук*уља обично се везује за врсту *Coronella austriaca*, и у РМС прво значење ове речи јесте управо такво. Друго значење пак указује на породицу и лик у множини: мн ‘породица таквих змија *Colubridae*’. Као извор наводи се *Зоолошка терминологија и номенклатура* из 1932. године. Иако се у значењу за *смук*а у РСЈ јавља реч *смук*уља, тамо ове одреднице нема. Дакле читалац не може из тог речника сазнати шта је *смук*уља јер је – из неког разлога – избачена. У херпетологији је уобичајен назив за породицу *Colubridae* у ствари – *смук*ови; но ово значење се не појављује у речницима. Ако се почетком седамдесетих година XX века шестотомник позива на номенклатуру из 1935. године,<sup>30</sup> онда је нејасно зашто је у једнотомнику 72 године касније ова одредница састављена без увида у актуелно стање у биолошким наукама.

За анализу *орниџонимâ* (имена птица) одабрали смо назив за ред *Strigiformes* – *сове*. Матичин шестотомник нуди само једно значење ове речи, и то у множинском облику у глави одреднице (с два акцента – *сòве* и *сòве*): мн. ‘породица ноћних птица грабљивица *Striges*’. Матичин једнотомник даје другачије решење – орнитоним је у једнини (с једним акцентом) – *сòва* и има две нијансе значења: а. ‘ноћна птица грабљивица *Bubo bubo* из пор. *Strigidae*, јејина, бујина’; б. ‘у мн.: породица ноћних птица *Striges*’. У двама

<sup>29</sup> Ово је година издања и оквирно време о коме се говори. Грађа за речнике је, наравно, прикупљана знатно раније.

<sup>30</sup> Сигурно се у време изласка петог тома РМС из штампе већ тада употребљавао назив *смук*ови да означи породицу *Colubridae*.

речницима налазимо примере различитих грешака. На једном месту срећемо лик у множини с двама акцентима, на другом лик у једнини с једним акцентом. Уочава се покушај једнотомника да поправи стање у РСМ,<sup>31</sup> али грешка је пренесена уз додатно усложњавање дефиниције. Ради се о томе што је шестотомник навео породицу *Striges* (мн. од *strix* ‘ноћна птица лошег предзнака у античкој митологији’ /ARNOTT 2007/), а једнотомник је то само поновио, без спознаје о томе да таква породица *не њосѝоју* у науци и да се совама назива читав ред *Strigiformes*, који има две породице: тзв. праве сове *Strigidae* и кукувије *Tytonidae*. Забуна у овом случају у РСЈ огледа се у томе што је у значењу под *а* дат добар назив породице – *Strigidae*, али не увиђа се да се у значењу под *б* наводи – приликом преписивања из шестотомника – назив породице (*Striges*) који се не подударе с оним што је дато под *а*. Сходно претходном, непотребно је одвајати само једну врсту (*Bubo bubo*) као носиоца овог имена. Више врста сова, између осталог, назива се *совом* (нпр. *Asio flammeus*, *Asio otus*, *Athene noctua*, *Strix aluco* итд.), а говорни представници српских дијалеката скоро сваку птицу из реда *Strigiformes* тако именују.

У приказу првог значења речи *ласѝа* у РСАНУ уочава се одређена неусаглашеност: ‘птица певачица, најчешће и селица *Hirundo* из пор. *Hirundinidae*, витког тела, дугачких уских крила и дубоко зарезаног репа, обично плавичастоцрног перја на леђима, а одоздо бела, која се храни инсектима и врло је брза у лету’. Било је очекивано да се орнитоним *ласѝа* у множини односи на целу породицу *Hirundinidae*. Овде је, међутим, издвојен само један род (*Hirundo*) и птица дефинисана као да се ради о појединачној врсти. Нашој фауни (МАТВЕЈЕВ–VASIĆ 1973) припадају чак три врсте из рода *Hirundo* (пећинска ластва, горска ластва, сеоска ластва), једна из рода *Delichon* (градска ластва) и једна из рода *Riparia* (ластва брегуница),<sup>32</sup> док их у свету има знатно више. Стога је нејасно зашто се ластва дефинише као јединка само једног рода, без повезивања орнитонима с осталим родовима. С обзиром на то да су све наше врсте ластва присутне на овим просторима само у репродуктивном периоду, сувишно је у дефиницији рећи да је она „најчешће и селица”, јер она то једино и јесте. РСМ наводи боље структурирану одредницу: а. ‘најпознатија наша птица селица, која гради гнездо од блата по стрехама кућа и др. *Hirundo*’; б. мн ‘општи назив за породицу таквих птица’. И овде је дато значење које се односи на један цео род, с тим што дефиниција у којој се наводи за једну птицу да је наша најпознатија селица – делује субјективно. Простор на коме живе говорници српског језика насељавају многе познате селице. Упркос овој недовољно прецизно дефинисаној одредници, друга нијанса указује на значење целе породице ластâ. РСЈ се, из онога што смо

<sup>31</sup> Овај поступак је очекиван јер је РСЈ нов, савремен речник који је могао да се послужи актуелном стручном литературом за било коју област човековог деловања како би прецизно, тачно и јасно дефинисао многе појмове и термине.

<sup>32</sup> Чак се неке врсте из породице чиопа *Apodidae* називају ластама (нпр. *Apus apus*, в. *Орнѝолошки речник*).

досад видели, колеба између значења датих у РСАНУ и шестотомнику. У последњем случају ослања се на Академијин речник: ‘птица певачица (најчешће и селица) *Hirundo* из пор. *Hirundinidae*, витког тела, дугачких уских крила и дубоко зарезаног репа’. Неусаглашеност у обради у оквиру једног лексичко-семантичког система у савременом речнику требало би да се сведе на минимум. Недовољна стручна подлога у погледу представљања актуелних сазнања из биологије довела је до тога да се скоро потпуно занемари постојање целокупне породице животиња, у овом случају ласта.

Породица ласта припада реду врапчарки одн. птицама певачицама (*Passeriformes*), који је у свету најбогатији по броју врста у класи птица (преко 5000 врста). У РСАНУ не постоји одредница *врапчарка*, док се у РМС она налази у множини и носи значење ‘ред птица *Passeriformes*’. С друге стране, у РСЈ ова лексема се налази у једнини у глави одреднице, а значење јој је подељено и на множину и на једнину – ‘у мн.: најбројнији ред птица *Passeriformes*, са добро развијеним органом за певање, које су мајстори у грађењу гнезда (породице: вуге, зебе, шеве, пастирице, брглези, сенице, дроздови, ластавице, грмуше, вране и чворци); у јд.: птица из тога реда’. Овде одмах пада у очи да је РСЈ у ред врапчарки уврстио породицу ластавица, а притом нигде не бележи да оне припадају том реду. У сва три речника лексема *ластџавица* у свом основном значењу упућује се на *ласџу*, па је стога нејасно зашто се РСЈ служи орнитонимом *ласџавице* у списку врапчарки а не оним који лексикографски обрађује – *ласџе*. Већи проблем је, међутим, то што овај списак врапчарки одн. птица певачица није коначан. Овако како је значење уређено, произилази да је дати списак птица певачица завршен – али није. Заборављено је да се помену породица правих врабаца (по коме је ред и добио име), затим мухарице, пузићи, царићи, стрнадице, трстењаци, краљићи итд. (да се задржимо само на фауни штокавског простора). Непотребан је био искорак савременог речника у енциклопедистику с обзиром на то да он не може савладати и поднети велику количину сувишних података; ни додатно навођење породице птица певачица није потребно. Речничкој дефиницији не припада ни тврдња да су птице из реда *Passeriformes* „мајстори” у грађењу гнезда, јер се таква квалификација може установити и за све друге врсте птица. Свака птица је мајстор за своје гнездо. Овде треба истаћи да је орнитоним *брџез* књишки псеудоекавизам, који се у орнитолошкој пракси среће много чешће као дијалектизам – *брџез* (заступљен и у екавској и јекавској зони). Ако орнитолози нису препознали да се безмало преко једног столећа служе дијалекатским обликом како би именовали врсту птице *Sitta europea*, онда је посве нејасно како им досад нико од језичара није указао на то. Једини етимолошки и нормативно коректан облик био би *брџијез* (није јекавизам).<sup>33</sup>

<sup>33</sup> Више о овоме в. напомену бр. 207 у *Орнитолошком речнику*. Занимљиво је да облик *брџез* овај речник бележи само у три штампана извора (два су чисто јекавска).

Породици паса (*Canidae*) припадају вукови, лисице, шакали и домаћи пси. *Терионим* (име сисара) *ћас* у РМС носи значење домаће животиње, без упућивања на поменути породицу. РСЈ исправља овај недостатак, уз предвањање значења на множински и једнински облик – а. ‘у мн.: породица грабљивих сисара *Canidae* (у јд.: сисар из те породице, у коју спадају и домаћи пас, дивљи пас, вук, лисица и др.)’; б. ‘домаћа животиња слична вуку, *Canis familiaris*’. РСАНУ поступа слично као РСЈ, с тим што обрће дефиниције и у првој нијанси значења даје неочекивано велик опис: а. ‘домаћа животиња, сродна вуку, сисар *Canis familiaris* из пор. *Canidae*, који има изоштрено чуло слуха и мириса (одгајан у великом броју раса), а служи човеку као чувар куће и стоке, у лову, као запрежна животиња (на крајњем Северу) и др.’; б. ‘у мн.: породица сисара месождера *Canidae* из реда звери (у јд.: сисар из те породице, у коју спадају домаћи пас, дивљи пас, вук, лисица, шакал и др.)’.

Основно зоолошко значење речи *миш* у РСАНУ јесте ‘у мн.: веома распрострањена породица ситних сисара штеточина *Muridae* из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд.: такав сисар)’. С друге стране, шестотомник потпуно другачије дефинише овај терионим:<sup>34</sup> ‘мала животиња (штеточина) из реда глодара са шиљастом њушком и дугим репом, распрострањена по целом свету *Mus*’.<sup>35</sup> РСЈ се определио за решење које нуди РСАНУ, уз ситније измене – ‘у мн.: врло распрострањена породица ситних сисара штеточина *Muridae* из реда глодара (у јд.: глодар из те породице)’. Овде се треба осврнути на непотребну карактеризацију биолошких форми антропогеним особинама. Реч је о обележавању одређених животињских таксона искључиво из човековог угла. У свим трима речницима реч *миш* има обележје „штеточина”, што је, како је дефинисано, антропоцентрично и самим тим непотребно. Ради се о еволуцији таксона старијег од људског, те се може сматрати да су људи на њеном „староседелачком” подручју. Опис таксона који је представљен на неправичан начин није усамљен и понавља се већ у следећем примеру.

Терионим *хрчак* у РМС има две нијансе основног зоолошког значења: а. ‘врста глодара са великим образним кесама за пренос хране *Cricetus cricetus*’; б. мн. ‘општи назив за породицу таквих глодара *Cricitidae*’. Једнотомник на исти начин решава ову одредницу: а. ‘врста глодара здепастиг тела, са образним кесама за преношење хране *Cricetus cricetus* из пор. хрчци, штеточина житних поља’; б. ‘у мн.: породица таквих глодара *Cricitidae*’. У обама речницима значењски је предност дата врсти која је позната говорном представнику српског језика, дакле појму који се среће много чешће него што је то случај с читавом породицом хрчака (где из наше фауне припадају још и волухарице). Видели смо раније да је у РСЈ за одредницу *љубичица* дато обрнуто решење (в. анализу фитонима). У овом случају није коректна

<sup>34</sup> Занимљиво је да РСАНУ има 7 значења лексеме *миш* (са чак 13 нијанси), док РМС бележи само једно једино значење.

<sup>35</sup> Поједине врсте мишева припадају роду *Apodemus*.

употреба номинатива множине *хрчки* иза предлошко-падежне конструкције *из њородице* – дакле *из њор. хрчки*. Овде је ј е д и н о могућ генитив множине *хрчака* (или *хрчкова*) и ј е д и н о исправно било би ову генитивну синтагму написати: *из њородице хрчака*.

У светлу ових проблема истичемо и приказујемо начин дефинисања бионима у материјалу трију светских речника: *Оксфоршки речник савременој енглеској језика*, *Речник руској језика* и *Велики речник њољској језика*. У том смислу анализирани су само они називи животиња који су посматрани и у српским речницима. Ни у једном од ових трију речника ни под једном одредницом не помиње се ниједна биолошка категорија, односно у дефиницији нису наведени научни називи породица, редова, класа, разреда, самим тим ни најнижих (осим у пољском, и то не увек) – врста ни родова.<sup>36</sup> Ово би могло бити решење за све будуће речнике српског језика и добар показатељ јасног и недвосмисленог дефинисања ових речи, па тако и за речник који Матица српска планира да ради у оквиру пројекта Одељења за књижевност и језик – *Вишеџоми речник српскоја језика*. Одсуство навођења систематских категорија у сваком појединачном случају (осим за називе врста и родова) просечном кориснику речника неће ускратити податак о томе на шта се тачно односи бионим. Читалац речника не зна у чему је разлика између, рецимо, царства, класе и фамилије – тај податак ни не треба да сазна из речника. Њега више занима опис те скупине животиња, тј. таксона, а не њихов системски статус или категорија у којој се налазе. С друге стране, одсуство биолошке класификације на најнижем нивоу (врста и род) у нашим речницима није упутно, нити је то у складу са српском лексикографском традицијом. На том месту не би било довољно само описати поједину врсту или род, већ је неопходно дати и научни назив како би се тачно знало о којој животињи је реч. Добар показатељ да такав приступ дефинисињу ових бионима није исправан јесу значења, на пример, која даје *Оксфоршки речник* за поскока (*Vipera ammodytes*) и шарку (*Vipera berus*). Обе змије имају исто значење: *adder* [шарка] ‘small venomous snake’ и *viper* [поскок] ‘small venomous snake’. Из оваквих дефиниција не можемо заправо закључити које су то мале отровне змије, можемо само нагађати. Овако дефинисана имена врста гљива, биљака и животиња као и њихових родова сужавају могућност, с једне стране, за било каква лексиколошка или семантичка истраживања, а с друге, за израду посебних, тзв. специјалних речника, пре свега терминолошких или речника синонима.

<sup>36</sup> Нпр. *енглески*: **mallow** (слез) *kind of flowering plant with hairy stems and leaves* / **catfish** (сом) *large fish with whisker-like barbels round mouth*; *руски*: **гриб** (гљива) *особый организм, не образующий цветков и семян и размножающийся спорами* / **жаба** *сходное с лягушкой бесхвостое земноводное с бородавчатой кожей*; *њољски*: **róża** (ружа) *kolczasty krzew o barwnych, pachnących kwiatach* / **węgorz** (јегуља) *ryba o bardzo długim, węzowatym, ciemnooliwkowym ciele pokrytym drobną łuską i powleczonym śluzem, żyjąca przy dnies jezior i rzek, a także w niektórych morzach* / **źmija zygzakowata** (шарка) *jadowity wąż o płaskiej, trójkątnej głowie, charakteryzujący się ciemnym zygzakiem na grzbiecie, w Polsce objęty częściową ochroną*; *Vipera berus* итд.

\*

Овај рад представља преглед могућих недостатака у лексикографској обради бионима. Представљене су илустративне бионимске одреднице у најзначајнијим речницима српског језика и извршена је упоредна анализа ових термина како између датих речника тако и унутар једног речника. Установљено је мноштво неусклађености, недоследности и непрецизности у већем броју одредница: од нијансирања значења, преко изабраних облика лексема (једнина или множина) у глави одреднице,<sup>37</sup> затим раздвајања тих облика у оквиру истог семантичког садржаја, све до проблема прецизног и тачног дефинисања бионима. Лексикографско уобличавање ових лексема има многе недостатке и погрешне интерпретације. У односу на уочене пропусте, утврђени су узроци ових проблема, између којих се као најзначајнији издвајају употреба неадекватне литературе и недостатак сарадње са стручњацима изабраних области, а затим и избегавање постављених принципа израде речника, одсуство систематске и јасне редактуре, недовољно познавање проблематике која се обрађује итд. Овако представљена – упоредна – анализа бионима у нашим речницима уверљиво указује на неопходност сарадње лексикографа са стручњацима одређених научних области, јер постоји изражена могућност појаве грешке приликом дефинисања стручног термина, чак и поред ваљано осмишљене концепције речника и одабира квалитетног лексикографског кадра. Сходно томе, сматрамо да није довољна употреба одговарајуће литературе, већ је неопходан – у овом случају – заједнички интерактивни рад истраживача различитог профила (стручњака и биолошких и лингвистичких усмерења) како би се формирало прецизно, недвосмислено, јасно и надасве тачно значење, а тиме створио исправан и квалитетан речник. Неопходно је уложити максималан труд у избегавању недоследности и непрецизности, поготово на пројектима на којима ради велики број лексикографа.

У биолошкој систематици и таксономији (откад постоји) повремено (а од краја прошлог века убрзано) долази до вертикалних и хоризонталних промена у нивоима категорија, али и у називима категорија истих група живих бића, све до највиших нивоа категоризације (царства, домени итд.). С обзиром на то да се ове промене дешавају, постоји стварна могућност да се – у кратком временском периоду – иста биолошка група (таксон) премешта из категорије у категорију. У немалом броју случајева – услед нових сазнања о узајамним односима унутар група и/или између њих – групе се деле на више нових или се спајају дотад раздвојене групе, најчешће паралелно

<sup>37</sup> РМС у предговору наводи да су имена биљних и животињских врста дата у множини, што је, видели смо, нетачно и недоследно. Овај принцип је свакако било немогуће следити јер називи врста морају бити дати у једнини. Предвиђени множински облик требало је да се односи на називе који се односе на све оно што се налази изнад систематске категорије која означава род.

са променама у називу. Самим тим одредница у речнику која обрађује одређену систематску категорију убрзо може бити превазиђена, али то не значи да након краћег времена неће опет бити реактивирана. Стога се препоручује опрез приликом навођења систематских категорија и блиска сарадња с таксономима који се баве систематиком дате групе. Неопходно је стално праћење савремене систематске и таксономске периодике и ажурирање података.

Када је у питању облик бионима који је дат у глави одреднице, најбоље је именицу дати у једнини у глави одреднице (без изузетка), па тек онда – као што је у појединим ситуацијама у нашим речницима већ урађено – пре значења више категорије од рода указати на то да се ради о множинском облику лексеме (у *мн.*), која би се могла дефинисати као ‘општи назив за гљиве...’, ‘општи назив за биљке...’ и ‘општи назив за животиње...’ или без указивања на множину: ‘јединка гљиве/биљке/животиње која обухвата...’. Немогуће је дефинисати, рецимо, лексеме *йечурка*, *дрво*, *ййица*, *водоземац*, *змија*, *йаук* итд. као врсту јер ти бионими обједињују биолошке форме различитих особина, већ искључиво као опште називе који имају своју засебну семантику у множини.

Надамо се да ће ова упоредна анализа бионима бити корисна при изради будућих речника српског језика и да ће побољшати – ако не више – бар један сегмент лексикографског заната, који не сме и не може више бити монодисциплинаран.

#### ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић, Далибор. *Рукопис оцне йрвих двају ймова РМС уйућен Маййици хрвайској*. Нови Сад: архива Одељења за књижевност и језик Матице српске, б. г.
- Драгићевећ, Рајна. *Срйска лексика у йроцлостйи и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- Јанковић, Јелена. Миколошка лексика српског језика – од лингвистичког истраживања до речника. *Лексикографйја и лексиколойија у свейлу акйуелних йроблема*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 1097–1118.
- Клајн, Иван. Серијске одреднице и њихова обрада у једнојезичном речнику. *Дескриптивна лексикографйја сйндардној језика и њене йеоријске основе*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2002, 69–82.
- Милорадов, Дејан, Васа Павковић, Слободан Пузовић, Јавор Рашајски. *Орнийолошки речник*. Нови Сад: Матица српска, 2016.
- Милорадов, Дејан, Ивана Ћелић, Катарина Суналко, Растко Алтић, Имре Кризманић. *Байрахолешко-херйеолошки речник срйскоја језика*. Нови Сад: Матица српска, 2019.
- Новокмет, Слободан. *Семанйичка анализа лексема које означавају живойише у савременом срйском језику*, рукопис докторске дисертације. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016.

- НОВОКМЕТ, Слободан. *Називи животиња у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- ОЖЕГОВ, Сергеј И. *Словарь русского языка*. 24-е издание, Москва: ОНИКС, 2008.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и ор̄ганизација лексичкој сис̄тема у ср̄пском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. Дефинисање у српској лексикографији. *Савремена ср̄пска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 131–139.
- РАДОВИЋ, Ивица. Бригита ПЕТРОВ. *Разноврсности животиња – ст̄руктура и функција*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- РМС: *Речник ср̄пскохрватској књижевној језика*, књ. 1–6. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСГВ: *Речник ср̄пских љова Војводине*, 1–4, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2019.
- РСЈ: *Речник ср̄пској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ: *Речник ср̄пскохрватској књижевној и народној језика*, књ. I–XXI. Београд: Институт за српскохрватски језик САН / Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- СУБАКОВ Симић, Гордана. Јелена Кризманић, Милица Љаљевит Грбић, Мирјана Сталић. *Основи ал̄ологије и микологије*. Београд: Биолошки факултет, 2008.
- СИМОНОВИЋ, Драгутин. *Бојанички речник*. Посебна издања САН, књ. CCCXVIII, Институт за српскохрватски језик, књ. 3. Београд: Научно дело, 1959.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Семантика и народна таксономија биљног и животињског света. *Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, књ. 53, Одјељење умјетности, књ. 17. Подгорица: ЦАНУ, 1999, 97–110.
- ТАТИЋ, Будислав, Вилотије Блечит. *Сис̄темаика и филоенија виших биљака*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

\*

- ARNOTT, William Geoffrey. *Birds in the Ancient World from A to Z*. Abingdon: Routledge, 2007.
- International Code of Zoological Nomenclature*. London: The International Trust for Zoological Nomenclature, 1999.
- LANDAU, Sidney I. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- MCNEILL, J. et al. *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Melbourne Code) adopted by the Eighteenth International Botanical Congress*, Vol. Regnum Vegetabile 154, Melbourne: 2011.
- LJUBISAVLJEVIĆ, K. et al. *Filling in the gaps in distribution data of the Snake-eyed skink *Ablepharus kitaibelii* Bibron and Bory, 1833 (Squamata: Scincidae) in Serbia*, *Ecologica Montenegrina*, 2 (3), Podgorica: 2015, 247–254.
- МАТВЕЈЕВ, Sergije D. Voislav F. VASIĆ. *Catalogus Faunae Jugoslaviae – IV/3 Aves*. Ljubljana: Academia Scientiarum et Artium Slovenica, 1973.

*The Oxford Dictionary of Current English*, edited by R. E. Allen, reprinted ed., Oxford: Oxford University Press, 1988.

UROŠEVIĆ, A. et al. *Contribution to the knowledge of distribution and diversity of lacertid lizards in Serbia*, *Ecologica Montenegrina*, 2 (3), Podgorica: 2015, 197–227.

*Wielki słownik języka polskiego*, red. nauk. Piotr Źmigrodzki, publikacja elektroniczna dostępna pod adresem: <http://wsjp.pl>, data rozpoczęcia: 23. 8. 2013, data zakończenia: 22. 8. 2018.

Dejan Miloradov  
Imre Krizmanić

DEFINING OF BIONYMS  
IN DICTIONARIES OF SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper discusses about fungus, plant and animal names, so called bionyms, in three Serbian dictionaries. The authors analyze those bionyms only if they refer to what is above the category which denotes genus or species (family, order, class, etc.). The definitions and forms of these lexemes are not lexicographically uniformly presented, there are certain differences not only between dictionaries but even within one dictionary. All bionyms in dictionaries should be given in the singular form and the scientific names of families, orders, classes, etc. should not be mentioned in the definition (except species and genera).

Mr Дејан Милорадов  
Одељење за књижевност и језик  
Матица српска  
Матице српске 1  
Нови Сад  
[dmiloradov@maticasrpska.org.rs](mailto:dmiloradov@maticasrpska.org.rs)

Др Имре Кризманић  
Институт за зоологију  
Биолошки факултет  
Универзитет у Београду  
Студентски трг 3  
Београд  
[krizmanic.imre@bio.bg.ac.rs](mailto:krizmanic.imre@bio.bg.ac.rs)

Примљен: 20. јула 2022. године  
Прихваћен за штампу септембра 2022. године